

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Н. О. Шишпанова, аспірант

Миколаївський національний аграрний університет

У статті висвітлено сучасні тенденції демографічного розвитку сільських територій, обґрунтовано вплив основних демографічних чинників та формування трудового потенціалу, визначено регіональні особливості розвитку демографічної ситуації на селі.

Ключові слова: демографічна ситуація, трудовий потенціал, сільські території.

Постановка проблеми. Трудовий потенціал є складною соціально-економічною категорією, головним компонентом якої виступають фізичні параметри відтворення населення – природної основи трудового потенціалу. Відтворення населення розглядається як історично і соціально-економічно обумовлений процес постійного і безперервного поновлення людських поколінь. Розвиток негативних процесів у кількісному та якісному відтворенні трудових ресурсів країни, поглиблення демографічної кризи, відповідно до статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», є загрозою національним інтересам і безпеці України. Проблема формування і реалізації трудового потенціалу є надзвичайно важливою, оскільки від її розв'язання залежать перспективи розвитку вітчизняної економіки, можливості її переходу на інноваційну модель розвитку [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми формування трудового потенціалу сільських територій залежно від впливу різних демографічних показників зробили відомі вчені, а саме: Д. Богиня, О. Грішнова, В. Дієсперов, М. Долішній, Е. Лібанова, В. Стещенко, К. Якуба та інші. Попри це, проблема формування трудового потенціалу є не повністю розв'язаною, в першу чергу, з огляду на регіональні умови демографічного розвитку сільських територій.

© Шишпанова Н. О., 2015

Метою статті є дослідження концептуальних засад відтворення трудового потенціалу сільських територій та виявлення основних причин погіршення демографічної ситуації у Миколаївській області як однієї із важливих складових відтворення трудових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Статистичні дані Миколаївської області свідчать, що останнім часом кризове становище у демографічній ситуації сільських територій лише посилюється. Головною причиною демографічних втрат у чисельності як сільського, так і міського населення, є його звужене природне відтворення, яке характеризується негативною тенденцією, що прогресує.

Таблиця 1

Динаміка чисельності наявного населення Миколаївської області

Роки (на 1 січня)	Наявне населення, тис. осіб			До загальної кількості, %	
	всього	у тому числі		міське	сільське
		міське	сільське		
2007	1211,5	815,3	396,2	67,3	32,7
2008	1203,5	812,5	391,0	67,5	32,5
2009	1195,8	808,9	386,9	67,6	32,4
2010	1189,5	804,7	384,8	67,7	32,3
2011	1183,3	800,8	382,5	67,7	32,3
2012	1178,2	798,1	380,1	67,7	32,3
2013	1173,5	796,1	377,4	67,8	32,2
2014	1168,4	793,8	374,6	67,9	32,1

З 2007 року в області спостерігається зменшення чисельності населення, яке обумовлено як природним, так і міграційним скороченням. Упродовж дванадцяти років після першого Всеукраїнського перепису населення область втратила **96,3** тис. осіб (**7,6%**), і на початок 2014 р. кількість її жителів складала **1168,4** тисячі.

Останні десять років скорочення чисельності населення відбувається більш повільними темпами. Головним чином, це обумовлено сповільненням природного скорочення. Так, у 2013 р. чисельність наявного населення області зменшилася на **5,1** тис. осіб, що порівняно з попереднім роком більше на **0,4** тис., інтенсивність скорочення становила **4,4** особи на

1000 наявного населення, зокрема міського – на 2,4 тис. (3%), сільського – на 2,7 тис. (7,3%).

Однією з найважливіших характеристик демографічної ситуації є природний рух населення.

Таблиця 2

Природний процес відтворення населення Миколаївської області

Показники	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість народжених, всього, тис. осіб	13,1	12,8	13,0	13,5	13,0
- у міських поселеннях	8,3	7,9	8,1	8,3	8,0
- у сільській місцевості	4,8	4,9	4,9	5,2	5,0
Кількість померлих, всього, тис. осіб	18,7	18,7	17,4	17,3	17,3
- у міських поселеннях	11,8	11,8	10,9	10,9	11,0
- у сільській місцевості	6,9	6,9	6,5	6,4	6,3
Природний приріст населення, всього, тис. осіб	-5,6	-5,9	-4,4	-3,8	-4,3
- у міських поселеннях	-3,5	-3,9	-2,8	-2,6	-3,0
- у сільській місцевості	-2,1	-2,0	-1,6	-1,2	-1,3

У регіоні, починаючи з 2009 року, спостерігається зростання кількості народжених, винятком стали 2010, 2011 та 2013 роки, хоча рівень народжуваності залишається доволі низьким. Кількість померлих продовжує перевищувати число народжених. За 2013 рік на Миколаївщині зареєстровано 13043 народжених, що на 472 немовляти менше, ніж у 2012 році. Традиційно хлопчиків народжується більше, ніж дівчаток: на 100 народжених дівчаток торік припадало 109 хлопчиків. Коефіцієнт народжуваності порівняно з 2012 роком зменшився з 11,5 до 11,1 немовлят на 1000 наявного населення, натомість, показник смертності зріс з 14,7 до 14,8. Кількість померлих збільшилася на 76 осіб у порівнянні з попереднім роком і становила 17353 особи.

Кількість населення змінюється за рахунок природного та міграційного рухів, а також адміністративно-територіальних перетворень.

Природне скорочення населення спостерігалось майже в усіх містах та районах, крім м. Южноукраїнська, де зареєстровано природний приріст 95 осіб (2,4 особи на 1000 наявного населення). Порівняно з 2012 р. природне скорочення

збільшилося на **548** осіб (з **3762** до **4310** осіб), або на **14,6%**. Це обумовлено зменшенням кількості народжених на **472** особи та збільшенням кількості померлих на **76**.

Інтенсивність природного скорочення у розрахунку на **1000** наявного населення збільшилася з **3,2%** у **2012** р до **3,7%** у **2013** р. Рівень цього показника був найвищим у м. Вознесенську (**7,1%**) та Первомайському районі (**7,5%**), найнижчий – у Новобузькому (**1%**) та Єланецькому (**0,7%**).

Найбільш потужним чинником, що формує чисельність і вікову структуру населення, залишається народжуваність, яка динамічно збільшувалася до **1987** року. З цього ж року в області розпочався зворотний процес – народжуваність почала зменшуватися, хоча її рівень залишався вищим рівня смертності до **1991** р. включно.

Одним із несприятливих факторів, який впливає на природне скорочення чисельності населення, є його смертність. Зростання смертності населення сільських територій зумовлено низкою морально-психологічних факторів, соціально-економічних, етичних та інших причин довготривалого впливу, низьким рівнем життя сільського населення, недостатнім рівнем розвитку соціальної інфраструктури.

Показник смертності у **2013** р. порівняно з **2012** р. зріс з **14,7** до **14,8** померлих на **1000** наявного населення, серед регіонів України область за цим показником посідала **13** місце. Зростання смертності спостерігалось у містах Миколаєві, Вознесенську, Южноукраїнську та **12** районах, найсуттєвіше – у Казанківському (з **16,9** до **18,6%**). Зниження смертності відбулося у **2** містах обласного значення та **7** районах, найпомітніше – у Миколаївському (з **19,4** до **17,5%**) та Єланецькому (з **17,4** до **14,1%**). Найвищий рівень цього показника у **2013** р. зафіксовано у Первомайському районі (**20,2%**), традиційно найнижчий – у м. Южноукраїнську (**7,9%**).

Аналіз показників смертності у міських поселеннях та сільській місцевості вказує на гірше становище сільських жителів. Так, рівень смертності у сільській місцевості на **3** п.п. вище, ніж у міських поселеннях: **16,9** особи на **1000** наявного населення проти **13,9**.

Причинами низької народжуваності та високої смертності населення в регіоні є насамперед низький рівень доходів населення, відсутність достатньої державної підтримки молодих сімей, високий рівень його захворюваності та низький рівень медичного обслуговування. Крім того, одним із важливих чинників динамічних змін народжуваності, безперечно, є динаміка шлюбності і розлучуваності. Так, у 2013 році кількість зареєстрованих шлюбів була майже на половину меншою за показник 1995 року. Із загальної кількості новонароджених у 2013 р. 68,6% немовлят народилося у батьків, які перебували у зареєстрованому шлюбі, частка цих дітей зменшилася у порівнянні з 2012 р. на 0,9 в.п. Наразі майже кожна третя дитина народилася у батьків, шлюб яких не був зареєстрований або у матерів-одиначок. Частка дітей, народжених поза шлюбом, у 2013 р. становила 31,4% від загальної кількості народжених, що на 7,6 в.п. більш ніж у 2000 році.

На динаміці природного скорочення сільського населення позначився і його статевो-віковий склад. Аналіз статево-вікової структури сільського населення вказує на окремі суттєві дисбаланси, що мають і будуть мати серйозні демографічні наслідки (табл. 3).

Таблиця 3

Структура чисельності населення Миколаївської області за статтю та окремими віковими групами на 1 січня 2014 року, %

Вік (років)	Обидві статті	Чоловіки	Жінки
Міські поселення та сільська місцевість	100,0	100,0	100,0
0 – 15	15,8	17,6	14,3
16 – 59	62,9	66,0	60,3
60 і старше	21,3	16,4	25,4
Міські поселення	100,0	100,0	100,0
0 – 15	14,7	16,6	13,1
16 – 59	63,8	66,5	61,5
60 і старше	21,5	16,9	25,4
Сільська місцевість	100,0	100,0	100,0
0 – 15	18,2	19,8	16,9
16 – 59	61,0	64,9	57,5
60 і старше	20,8	15,3	25,6

Статеву структуру населення в області, як і по Україні в цілому, характеризувалася перевагою жінок у її загальній чисельності. На 1 січня 2014 р. чисельність жінок становила **628,2** тис. осіб (**53,8%** від загальної чисельності населення), чоловіків – **539,5** тис. осіб (**46,2%**). На кожну тисячу жінок у середньому припадало **859** чоловіків. Це співвідношення змінюється залежно від віку. У новонароджених завжди переважає частка чоловічої статі (**52,3%** хлопчиків проти **47,7%** дівчаток), наразі при пересуванні від дитячих до молодих вікових груп відсоток осіб чоловічої статі поступово зменшується і вже починаючи з **37-річного** віку у структурі населення переважають жінки. Такий стан вікової структури призводить до диспропорцій у шлюбних відносинах та у відтворенні населення.

Прогресуюче зменшення чисельності сільського населення і несприятливі зміни його статево-вікової структури призводять до занепаду сільської місцевості, збитковості й закриття закладів соціальної сфери і, врешті решт, до масового виїзду селян репродуктивного віку. Отже, обезлюднення сіл, погіршення вікової структури їх жителів є одночасно і індикатором, і наслідком багатьох негативних явищ й процесів, які відбуваються в економічній та соціальній сферах сіл, у тому числі й таких, як ліквідація господарств чи їх виробничих підрозділів, скорочення обсягів виробництва, закриття установ соціальної сфери тощо.

Скорочення кількості сільського населення відбувається внаслідок зменшення чисельності осіб у віці молодшому за працездатний, тобто природної основи відтворення селян. При цьому зростає абсолютна та відносна чисельність пенсіонерів, у результаті чого відбувається старіння сільського населення та зростає демографічне навантаження на працездатне населення. Таке співвідношення характеризує старіння ресурсів живої праці села, що зумовляє значно більше демографічне навантаження на осіб працездатного віку у сільській місцевості. Для оцінки процесу старіння населення польським демографом Е. Россетом побудовано шкалу, згідно з якою, якщо частка осіб віком **60** років і старше складає **18%** і більше – це дуже високий рівень демографічної старості, а

в області станом на 1 січня 2014 р. вона становила 21,3%. Становище, що склалося на селі, небезпідставно можна назвати початком процесу вимирання сільських мешканців. Відродження сільських територій як невідкладна потреба зумовлює необхідність розроблення чіткої програми дій держави. Адже за роки незалежності сільська місцевість почала просто занепадати, що й проявилось не лише в руйнації соціальної сфери села, але і в зникненні щороку з карт десятків сіл. Цей процес супроводжується постійним скороченням робочих місць і наростанням сільського безробіття [3, с. 141].

Висновки. Таким чином, наявні тенденції демографічно-го розвитку сільських територій потребують комплексного вирішення за такими напрямками:

1. Проблема відтворення трудового потенціалу сільських територій потребує розроблення програм, які були б спрямовані на економічне забезпечення відтворення населення, посилення профілактики захворюваності населення, подолання соціального відчуження осіб похилого віку та інвалідів, поліпшення екологічної ситуації, популяризацію здорового способу життя. Такі кроки стануть вагомим підґрунтям для переходу до сучасного режиму відтворення населення й підвищення тривалості повноцінного активного його життя.

2. Покращення демографічної ситуації потрібно проводити у комплексі із забезпеченням сталого розвитку сільських територій, підвищенням рівня життя сільського населення, охороною навколишнього природного середовища, збереженням природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищенням конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел:

1. Населення Миколаївщини 2013 / Головне управління статистики у Миколаївській області. — Миколаїв, 2014. — 180 с.
2. Про заходи щодо подолання демографічної кризи та розвитку трудових ресурсів потенціалу [Електронний ресурс] / Рада національної безпеки і оборони України. — Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua>
3. Хорунжий М. Й. Економіка села в контексті організаційно-економічних трансформацій / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. — 2010. — № 11. — С. 136—141.
4. Жибак М. М. Розвиток трудового потенціалу села західного регіону : монографія / М. М. Жибак. — Тернопіль : Астон, 2010. — 336 с.

Н. А. Шишпанова. Влияние демографической ситуации на воспроизведение трудового потенциала сельских территорий.

В статье освещены современные тенденции демографического развития сельских территорий, обосновано влияние основных демографических факторов и формирования трудового потенциала, определены региональные особенности развития демографической ситуации на селе.

N. Shyshpanova. The demographic situation on the reproduction of labor potential of rural areas.

The article highlights the current trends of demographic development of rural areas, reasonably impact of major demographic factors and the formation of labor potential, defined regional characteristics of the demographic situation in the countryside.